

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора Мілорадової Наталі Едуардівни, на дисертацію Буданової Маріанни Олександрівни «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану», підготовленої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Відгук підготовлений на підставі вивчення тексту дисертації та опублікованих за темою дисертації праць.

Ступень актуальності обраної теми. Воєнний стан в нашій державі введений в дію понад три роки тому. У весь цей час, захист суверенітету, незалежності та безпеки України виступає головним вектором професійної діяльності поліцейських Національної поліції України. Окрім традиційно притаманного для правоохоронної діяльності функціонального навантаження в мирний час, в актуальний період діяльність поліцейських насичена виконанням нових професійних обов'язків в умовах повномасштабного вторгнення. Зазначене відбувається на фоні дії об'єктивно зростаючої тривалості та сили дії несприятливих чинників воєнного стану. Ці обставини зумовлюють нагальну необхідність вивчення проблеми особистісних змін правоохоронців в період воєнної агресії, з'ясування та розкриття психологічних чинників їх детермінації, встановлення та удосконалення засад превенції потенційно негативних особистісних трансформацій поліцейських Національної поліції України. Разом з тим, питання комплексного та інтегративного психологічного дослідження спрямування та глибини негативного впливу на особистість правоохоронців чинників воєнного стану не вивчалися в опублікованих наукових працях та не ставали предметом окремого дослідження у вітчизняній юридичній психології.

Саме тому актуальність теми дисертаційного дослідження Буданової Маріанни Олександрівни «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану» та поставлених нею завдань не викликає сумнівів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Закономірним є зв'язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ України. Відповідно до положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2025 роки; Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України (введено в дію Указом президента від 14 березня 2016 року № 92/2016); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019 – 2023 роки (Постанова Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30); Тематики наукових досліджень і науково-технічних

(експериментальних) розробок на 2020 – 2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018 – 2024 роки, затвердженого рішенням Вченої ради НАВС від 27 лютого 2018 р., а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2023 – 2025 роки. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 24 жовтня 2023 року протокол № 13.

З цих міркувань є підстави для твердження, що дисертаційне дослідження Буданової Маріанни Олександрівни «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану» має комплексний характер, важливе теоретичне та прикладне значення. Дисертаційне дослідження Буданової М. О. є одним з перших в Україні самостійних досліджень, у якому комплексно висвітлені теоретико-методологічні засади розгляду особистісних особливостей працівника Національної поліції України, надано характеристику детермінуючих їх чинників та умов, проаналізовано психологічна сутність та зміст особистісних змін правоохоронців в період воєнного стану, сформульовано особливості психологічного супроводу поліцейських в умовах повномасштабного вторгнення.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з матеріалами дисертації та опублікованими публікаціями здобувача дає підстави зробити такі висновки.

Положення, висновки і рекомендації, які містяться у дисертації, достатньою мірою науково обґрунтовані. Методологія дослідження вказаних проблем обрана з урахуванням специфіки поставленої мети, а також об'єкта і предмета дослідження. При цьому М.О. Буданова керується широким арсеналом методів пізнання, комплексне використання яких свідчить про наявність теоретичного рівня підготовки дисертантки, її високої загальнотеоретичної і методологічної культури, яка підтверджує наукову коректність теоретичних висновків, що складають новизну роботи, а також наукову обґрунтованість пропозицій.

Складність завдань, що виконувала авторка, зумовлює детальність опрацювання найбільш проблемних моментів дослідження, а саме: виокремлення структурних елементів емпіричного аналізу особистості поліцейського Національної поліції України, визначення аспектів трансформаційних змін, що повинні бути основою архітекtonіки розгляду потенційно негативного впливу умов воєнного стану на особистісні трансформації правоохоронців тощо. Наведене здійснено на основі ґрунтовного аналізу як суто теоретичних аспектів, так і аспектів прикладного характеру.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані авторкою, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими.

Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел, додатків. Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Дисертаційному дослідженню Буданової М.О. притаманний належний рівень наукової новизни і кожен із трьох розділів дисертації містить саме такі положення. Структура дисертації Буданової М.О. є логічною, відповідає меті і завданням дисертаційного дослідження, що забезпечує його цілісність. Водночас, хочеться зупинитися на найбільш важливих тезах праці.

Зокрема, авторка цілком логічно починає дослідження із ретроспективного аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень структури особистості, які стали основою для здійснення емпіричних досліджень, в тому числі в просторі юридичної психології. Означений аналіз обґрунтовано дозволив дисертанту прийти до висновку, що в залежності від дослідницьких завдань у предметному полі юридичної психології накопичений досвід досліджень присвячених профілю професійно значущих якостей правоохоронців, сутності суб'єкта правоохоронної діяльності в акмеологічному вимірі, особистісної ресурсності поліцейського тощо.

За допомогою ґрунтового теоретичного аналізу наукових першоджерел авторкою визначена сутнісна природа особистісних перетворень в період воєнного стану та запропоновані головні критерії їх розгляду. Поступовий рух дослідницької думки здобувачки дозволив їй виокремити кластери детермінант ускладнення виконання професійних обов'язків працівників Національної поліції в період воєнного стану.

Авторкою наведене власне бачення структурно-логічного розгляду особистісних трансформацій поліцейських в період воєнного стану. В процесі емпіричного дослідження представлені результати аналізу системи дезадаптивних особливостей, системи інтелектуальних та емоційно-вольових особливостей, системи мотиваційних та комунікативних особливостей особистості поліцейських як констатації притаманних їм конструктів в період воєнного стану. Необхідно відмітити залучення здобувачем для здійснення порівняльного аналізу низки попередньо реалізованих емпіричних досліджень в предметному просторі юридичної психології. Зазначене дозволило виокремити тенденції трансформаційних змін особистості правоохоронців в умовах повномасштабного вторгнення.

Достатньо ґрунтовно систематизовано теоретико-методологічні засади надання психологічної допомоги особистості в період воєнного стану на основі здійснення теоретичного аналізу здобутків вітчизняної та зарубіжної психологічної практики. Узагальнення наведеного обумовило окреслення здобувачкою комплексних та різнорівневих основ здійснення ефективного

психологічного супроводження поліцейських у період воєнного стану в нашій державі.

З огляду на це, можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій визначаються вірно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, об'ємним та всебічним використанням наукового та емпіричного матеріалу.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Аналіз дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що отримані результати дослідження мають теоретичну та практичну значущість. Основні досягнення автора конкретизуються в наступних елементах наукової новизни, а саме:

- визначено детермінанти змін особистості поліцейських у період воєнного стану, що включають кластер соціальних чинників; кластер соціально-психологічних чинників; кластер індивідуально-психологічних чинників. Окремим кластером виступають варіабельні чинники, що викликають ситуативно-обумовлені реакції дезадаптації поліцейських;

- виокремлено конструкти особистості, що припускають розгляд особистісних трансформацій поліцейських в період воєнного стану, а саме системи: дезадаптивних особливостей, інтелектуальних та емоційно-вольових особливостей, мотиваційних та комунікативних особливостей;

- доведено наявність змін у системі дезадаптивних особливостей особистості поліцейських в період воєнного стану: виокремлені позитивні тенденції трансформації динамічних і статичних (станів і властивостей) та певні негативні тенденції до трансформації відносно стійких особистісних особливостей поліцейських;

- констатується тенденція несприятливого впливу чинників воєнного стану на інтелектуальну (зниження рівня функціонування) та емоційно-вольову (поява «особистісної втоми» у разі реагування на непрогнозовані, варіабельні й розмиті виклики воєнного стану) сфери особистості поліцейських;

- доведено наявність тенденції до трансформацій у мотиваційній (високий рівень мотивації досягнення успіху та уникнення невдач) та комунікативних (зміна моделі професійного спілкування) сферах особистості поліцейських в період повномасштабного вторгнення;

- сформульовано та систематизовано напрями та методи психологічного супроводу поліцейських в період воєнного стану;

поглиблено та уточнено наукові уявлення про:

- сутність понять «особистісні трансформації поліцейського», «структура особистості поліцейського», «детермінанти особистісних трансформацій»;

- психологічний зміст конструктів особистості поліцейського (адаптаційний потенціал, резильєнтність, життєстійкість);

- нормативно-правові засади психологічного супроводу поліцейських в період воєнного стану;

набули подальшого розвитку: науково-психологічні підходи щодо розгляду особистості поліцейського в умовах воєнного стану;

удосконалено: комплексний та системний характер психологічного супроводу поліцейських, що реалізують професійну діяльність в особливих умовах.

В цілому дисертаційне дослідження Буданової М.О. відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю пропонованих висновків, що підтверджено належними інформаційними даними.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження, висновки і рекомендації можуть бути використані в процесі підготовки і підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України та практичних психологів системи МВС України. Сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки та рекомендації використовуються в:

- науковій діяльності – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17.07.2025 № 136-нд);

- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Професійно-психологічна підготовка поліцейських», «Стресостійкість», «Психологічне супроводження в діяльності поліцейських», «Психологія управління в поліцейській діяльності», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17.07.2025 № 137-оп);

- в практичній діяльності – у системі психологічного супроводження професійної діяльності поліцейських.

Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях. Заслуговує уваги та позитивно впливає на оцінку дисертаційної роботи належний рівень апробації її результатів.

Основні матеріали за темою дисертації висвітлені у 9 наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з психологічних наук, а також п'ять тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій та круглих столів. Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені в освітній процес та науково-дослідну роботу.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертацію оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Роботу виконано у науковому стилі, її зміст викладено з дотриманням чіткої логічної послідовності.

Автором коректно застосовані різні загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Надійність і вірогідність отриманих наукових результатів підтверджуються теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних принципів дисертаційної роботи, єдністю й логічністю всіх етапів дослідження,

його організаційною цілісністю й чіткістю концептуальних засад. Таким чином забезпечується високий ступень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дослідженні, їх достовірність.

Текст анотації відповідає основному змісту дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Разом з цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, недоліки, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів роботи, зокрема:

1. В змісті роботи автор оперує термінами «особистісні трансформації», «трансформаційні зміни», «трансформації особистості», використовуючи їх наскрізне в теоретичному аналізі та в емпіричній частині роботи. Яка сутнісна різниця між наведеним понятійним апаратом дослідження. В чому полягає авторська позиція в диференціації зазначених феноменів.

2. В описі вибірки емпіричного дослідження авторкою зазначається, що «вибірка дослідження складалась з 122 поліцейських, віком 27 – 42 років (здобувачі курсів підвищення кваліфікації на базі НАВС), з яких 68 осіб – чоловіки та 54 особи – жінки». Водночас, в змісті 2 розділу не надається опису одержаних результатів дослідження з врахуванням гендерного критерію поліцейських. В ході теоретичного аналізу проблеми, здобувачка зазначає, що існують відмінності гендерного характеру впливу на особистість психогенних навантажень унаслідок воєнних дій. В емпіричній частині роботи ці відмінності не були проаналізовані. Також, хотілось би почути авторську позицію стосовно відмінностей у особистісних трансформаціях поліцейських в залежності від специфіки їх професійної діяльності (дільничні офіцери поліції, вибухотехніки тощо).

3. В 3 розділі здобувачкою проаналізовані особливості психологічного супроводу поліцейських в умовах воєнного стану. Важливим в цьому питанні виступає науково обґрунтоване тлумачення понять «психологічна допомога», «психологічне супроводження», «психологічна підтримка». Як зазначені поняття втілюються в межах психологічного забезпечення поліцейських та в практичній діяльності фахівців – психологів в умовах воєнного стану.

4. В п. 3.2 авторкою окреслюються напрями та методи психологічного супроводу працівників поліції, які зазнали психогенних навантажень внаслідок воєнних дій. Робота набула значно більшого прикладного значення в разі не тільки визначення концептуальних засад психологічного супроводження та рекомендацій для його здійснення в межах проходження підвищення кваліфікації поліцейських, а й формулювання програми зазначеного супроводження в межах практичних органів та підрозділів Національної поліції України. Це надало би дієвий інструментарій для фахівців-психологів для превенції негативного впливу чинників воєнного стану на особистісні трансформації поліцейських.

Проте висловлені зауваження та пропозиції мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка містить низку теоретичних положень, що відповідають вимогам наукової новизни і мають прикладне значення.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Буданової М.О. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК:

Дисертаційна робота Буданової Маріанни Олександрівни на тему: «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною в постановці і вирішенні проблем особистісних трансформацій поліцейського в період воєнного стану.

Дисертаційні матеріали належно оприлюднені та пройшли апробацію в наукових публікаціях і виступах на конференціях. Зміст дисертації відповідає вимогам МОН України.

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає спеціальності 0502 «Психологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами та доповненнями) І «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи при присудженні ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами і доповненнями), а її авторка – Буданова Маріанна Олександрівна за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальність 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
соціології та педагогіки
навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ**

Наталя МІЛОРАДОВА